

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ.

ΚΕΦ. ΟΘ'. §. ζ.

Α" οἱ ἀρχαῖοι τῆς Ἑλλάδος φιλόσοφοι ἐδέχθησαν τὸ ἐνιαῖον τῆς Θεότητος.

Οἱ πρῶτοι ἀπολογηταὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ πολλοὶ συγγραφεῖς νεώτεροι, κατὰ τὸ παράδειγμά των, ἠγωνίσθησαν νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι ἐγνώριζον ἕνα μόνον Θεόν. Ἄλλοι μεταγενέστεροι ἐξ ἐναντίας δοξάζοντες, ὅτι αἱ ἐπικυροῦσαι τὴν δόξαν αὐτὴν περικοπαί, πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωνται μόνον εἰς τὴν φύσιν, ψυχὴν τοῦ κόσμου, καὶ ἥλιον, συγκαταλέγουσι σχεδὸν ἕλους ἐκείνους τοὺς φιλοσόφους εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν Σπινωζιτῶν, καὶ ἀθέων (1). Τελευταῖον ἐφάνησαν εἰς τοὺς ἐσχάτους τούτους χρόνους κριτικοὶ, οἱ τινες μετὰ διεξοδικᾶς φιλοπονίας, τὰς ὁποίας κατέβαλον εἰς τὴν μελέτην τῆς παλαιᾶς φιλοσοφίας, ἔλαβον μέσον δίκαιον ἐκείνων τῶν δύο γνωμῶν. Ἀπὸ τοῦτον τὸν ἀριθμὸν εἶναι ὁ Βρούκκερος, καὶ Μόσχემος, τῶν ὁποίων αἱ γνώσεις μοι ἐφάνησαν ὠφελιμώταται. Πολλὰ αἰτίαι συντρέχουσι νὰ ἐπισκοτιζῶσι τὸ χρειωδὲς τοῦτο ζήτημα· ἀπὸ αὐτὰς μέλλω νὰ δείξω τινὰς, ὅμως χρεωστῶ νὰ εἰδοποιήσω πρότερον, ὅτι ὁ λόγος γίνεται ἐνταῦθα κυρίως διὰ τοὺς προηγηθέντας ἀπὸ τῶν Πλάτωνα, καὶ Ἀριστοτέλην φιλοσόφους· ἐπειδὴ περὶ αὐτῶν μόνων ὁμιλῶ εἰς τὸ σύγγραμμά μου. α'. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ἐρμηνεύουσι τὴν γένεσιν, καὶ τὴν διατήρησιν τοῦ παντός μὲ μόναν τὰς ποιότητας τῆς ὕλης. Αὐτὴ ἡ μέθοδος ἦτον τόσον γενικὴ, ὥστε ὁ Ἀναξαγόρας κατεκριθῆ, ἢ, δι' ὅ,τι δὲν τὴν ἠκολούθησε διὰ παντός, ἢ, δι' ὅ,τι δὲν τὴν ἄφησε διὰ παντός. Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἰδιαιτέρων ἀποτελεσμάτων προσέτρεχεν ἄλλοτε μὲν εἰς φυσικὰς αἰτίας, ἄλλοτε δὲ εἰς ἐκείνον τὸν νοῦν, ὃς τις, κατ' αὐτὸν, ἐκαθάρισε τὸ χάος. Ὁ Ἀριστοτέλης τὸν κατηγορεῖ ὅτι κατ' ἀναγκὴν κατεββαζε μηχανικῶς

(1) Messem. in Cudvyn, cap. 4 §. 26.

πως τὸν Θεόν (1), καὶ ὁ Πλάτων, ὅτι δένμας ἔδειξεν εἰς κάθε φασέμενον τὰς ὁοὺς τῆς Δείας σοφίας (2). Τούτου τεθέντος, ἔν δύναιται τις νὰ συμπερανεῖ ἀπὸ τὴν σιωπὴν τῶν πρώτων φιλοσόφων, ὅτι δὲν ἐδέχθησαν ἓνα Θεόν (3), καὶ ἀπὸ μερικῶν τῶν ἐκφράσεις, ὅτι ἠδέλησαν νὰ ἐόσωσι εἰς τὴν ὕλην ἕλας τὰς τελειότητας τῆς Δείας.

β. Ἀπὸ ἕλα τὰ φιλοσοφικά συγγράμματα, τὰ ὅποια ἐσώζοντο εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Ἀριστοτέλους, δένμας ἔμεινε κανὲν ὀλόκληρον, ἢ μέρος τῶν ἐδικῶν του, μέρος τῶν τοῦ Πλάτωνος, μικρὰ πραγματεία τοῦ Πυθαγορείου Τιμαίου τοῦ Λοκροῦ περὶ ψυχῆς τοῦ κόσμου, καὶ πραγματεία περὶ τοῦ παντός τοῦ Λευκανοῦ Ὠκέλλου, ἄλλου μαθητοῦ τοῦ Πυθαγοροῦ. Ὁ Ὠκέλλος εἰς τὴν μικρὰν αὐτὴν πραγματείαν ἐρευνῶν ἔχει τόσον νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν κοσμοποιαν, ἔσον νὰ ἀποδείξῃ τὸ αἰδιόεντης, δέν εἶχε περισσοῦν νὰ εἰσαγαγῇ ἐνεργοῦσαν Δείτητα. Ἀλλ' εἰς ἄλλοτε σύγγραμμα, τοῦ ὁποίου ὁ Στοβαῖος μας διεφύλαξε τμημά τι, ἔλεγεν ὅτι ἡ ἀρμονία διατηρεῖ τὸν κόσμον, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ποιητὴς αὐτῆς τῆς ἀρμονίας (4). Μὲ ὅλον τοῦτο ἐγὼ οἰκείοδελῶς δέν ἐπισηρίζομαι εἰς τὴν ἀξιοπιστιαν του· ἀλλ' ὁ Τιμαῖος, Πλάτων, καὶ Ἀριστοτέλης ἐσύστησαν ἀριθμῶς τὸ μοναδικὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτο ὄχι κατὰ πάροδον, ἀλλ' εἰς συγγράμματα κατὰ συνέχειαν, καὶ εἰς ἕκθεσι τῶν συζημάτων τους, τὰ ὅποια εἶναι θεμελιωμένα εἰς αὐτὸ τὸ δόγμα. Τὰ συγγράμματα τῶν ἄλλων σοφῶν ἐξελίπον. Τμημάτα τινα τούτων ἔχομεν, ἀπὸ τὰ ὅποια ἄλλα μὲν μαρτυροῦσι παρ' ῥοσὶα τὴν σύστασιν αὐτῆς τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ δὲ πολλὰ εὐλίγα, τὴν ἀνατρέπουσι. Μεταξὺ τούτων τῶν τελευταίων εὐρίσκονται τινα, τὰ ὅποια δύναιται τις νὰ ἐρμηνεύσῃ κατὰ διαφέρους τρόπους, καὶ ἄλλα, τὰ ὅποια συνηθροίσθησαν, καὶ μετεβλήθησαν ἀπὸ συγγραφεῖς ἀντικειμένης αἰρέσεως· καθὼς ἐκεῖνος ὁ Βέλλειος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Κικέρων εἰς τὸ περὶ φύσεως τῶν Δειῶν σύγγραμμά του, καὶ τὸν κατακρίνει ὅτι πολλάκις ἐδυσμύρφωσε τὰς δόξας τῶν παλαιῶν (5). Ἄν ἀπὸ τοσόν ἀσθενεῖς μαρτυρίας Δελη νὰ κρίνῃ κανεῖς τὰς δόξας ἐκεῖνων τῶν ἀρχαίων φιλοσοφῶν, ἠδέλε κινδυνεῖ νὰ κάμῃ, ὡς πρὸς ἐκεῖνους, ὅτι ἔκαμεν ἀπὸ τινῶν ἐκφράσεις, διασπασθείσας, ἢ παρερμηνευθείσας, ὁ Πατηρ Καρδουίνος, ὡς πρὸς τὸν Δεσκάρτην, Μαλεβράγγιον, Ἀουαῦδον, καὶ ἄλλους, τοὺς ὁποῖους κατηγορεῖ, ὡς ἀθεῖους. γ. Οἱ πρώτοι φιλόσοφοι ὑπέθετον δὲ ἀρχὴν, ὅτι μηδέν ἐκ μηδενός γίνεται (6).

(1) Ἀρις. Μεταφ. βιβλ. α'. κεφ. δ'. (2) Πλά. Φαῖδ. §. 98. (3) Bruck. t. 1. p. 469, καὶ 1174. (4) Στο. Ἐκλ. φυσ. βιβλ. α'. κεφ. 15'. (5) Sam. Parker. disput. de deo. disp. 1. Sect. 6. p. 16. Reimman hist. Atheism. c. 22. §. 6. Bruck. t. 1. p. 738. Moshem. in Cudw. c. 1. §. 7. not. y. t. 1. p. 16. (6) Ἀρις. φυσ. ἀρχ. α'. ε'. περὶ γεν. καὶ φθορ. α'. γ'. ε' αὐτ. περὶ ἔσοφ. κεφ. α'. Δημ. κ. παρὰ Λαερ. βιβλ. 9. §. 44.

Ἐκ τούτου ἐσυμπέρανον ὅτι ὁ κόσμος ἦτον πάντοτε τοιοῦτος, οἷος εἶναι ἢ τοῦλάχισον ἢ ὕλη εἶναι αἰώνια (1). Ἀπὸ ἄλλο μέρος ὑπῆρχεν ἀρχαία παραδόσις, κατὰ τὴν ἑποίαν ἔλα τα πράγματα ἐτέθησαν εἰς τὴν ἀπὸ ἑνὸς ὑπερτατον (2). Πολλοὶ φιλόσοφοι μὴ θέλοντες νὰ ἀφίσωσι μῆτε τὴν ἀρχὴν, μῆτε τὴν παραδόσιν, ἐπροσπάθησαν νὰ τὰς συμβιβασωσιν· οἱ μὲν, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης, λέγουσιν ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὄν ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἀπ' αἰῶνος (3), οἱ δὲ, ὡς ὁ Πλάτων, τὸν ἐδημιούργησεν ἐν χρόνῳ, καὶ ἀπὸ ὕλης προὔπασχουσιν, ἀμορφον, ἐξεσημεύην ἀπὸ τελειότητος, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουσιν εἰς μόνον τὸ ὑπέρτατον ὄν (4). Τόσον ἦσαν μακρυσμένοι καὶ οἱ δύο ἀπὸ τοῦ νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι ἡ θεότης ἐδύνατο νὰ φέρῃ βλάβην εἰς τὴν πίσιν τῆς Θεότητος, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης δὲν εἶχε καμμίαν ἀμφιβολίαν νὰ γνωρίσῃ θεόν, ὡς πρώτην αἰτίαν τῆς κινήσεως (5), καὶ ὁ Πλάτων, ὡς μόνον παραγωγὴν τοῦ παντός (6). Ἄρα εἶ ἔτι πολλοὶ ἀπὸ τῶν παλαιῶν φιλοσόφων δὲν ἐγνώρισαν τὴν ἐδημιουργίαν κυρίως εἶπεν, πολλοὶ σοφοὶ κριτικοὶ δοξάζουσιν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὴν κλάσιν τῶν ἀθέων (7). δ'. Οἱ παλαιοὶ προσήλωσαν γενικῶς ἄλλην τινα ἰδέαν ἀπὸ ἡμῶς εἰς τὰς λέξεις Ἀσώματον, ἄϋλον, ἀπλοῦν (8). Τινὲς κατὰ ἀληθείαν φαίνονται ἔτι κατενόησαν τὴν θεότητα, ὡς οὐσίαν ἀδιαίρετον, χωρὶς ἔκτασιν, καὶ χωρὶς μίξιν (9), ἀλλ' οἱ περισσότεροι διὰ πνευματικὴν οὐσίαν ἐνόουν μόνον ὕλην ἀπείρως λεπτήν (10). Τὸ λάθος τοῦτο πολλοὺς αἰῶνας διήρκεσε (11), καὶ ἔτι παρὰ συγγραφεῖσι, τοὺς ὁποίους σεβεται ἡ ἐκκλησία, καὶ, κατὰ τινὰς σοφούς, δύναται νὰ τὴν δεχθῆ κανεῖς, χωρὶς νὰ κατακριθῆ, ὡς ἄθεος (12). ε'. Ἐξω ἀπὸ τὴν ἑλλειψίν τῶν ὑπομνημάτων, περὶ ὧν εἶπον ἀνωτέρω, ἔχομεν ἔτι νὰ παραπονώμεθα καὶ διὰ τὸ εἶδος τῆς δουλείας, εἰς τὴν ἑποίαν ὑπέκειντο οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι. Ὁ δῆμος ἐπειρῆσαι τοὺς θεοὺς του, ἀλλὰ δὲν ἐξεργε νὰ τοὺς ἀλλάξῃ. Ὁ Ἀναξαγόρας εἶπεν, ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι μύδρος διαπυρός (13)· ἐπροεπε νὰ τὸν καταδικάσωσιν, ὡς φυσικόν, τὸν κατηγόρησαν, ὡς ἀσεβῆ. Παραδείγματα παρόμοια ἐσυνείθισαν ἀπὸ πολλῶν καιρῶν τοῖς φιλοσόφοις νὰ μεταχειρίζωνται οἰκονομίας. Ἐντεῦθεν ἐκείνη ἡ μυστηριώδης διδασκαλία, τὴν ἑποίαν δὲν ἦτον συγχωρη-

(1) Moshem ibid. (2) Περὶ κοσμοῦ, παρ' Ἀριστ. κεφ. 5'. (3) Ἀριστ. περὶ οὐρα. β'. α'. Μεταφ. εἰ'. ζ'. (4) Πλάτ. εἰς Τιμ. 31.] Cicero de natu. deor. l. 1. c. 8. (5) Ἀριστ. Μεταφ. αὐτ. (6) Πλάτ. αὐτ. Moshem. de creat. ex nihilo in eudw. t. 2. p. 310. (7) eudw. c. 4. §. 7. Beausobre, hist. du manich. l. 5. c. 5. Bruck. hist. philos. t. 1. p. 508. (8) Bruck. ibid. Moshem in eudw. c. 4. §. 24. (9) Ἀναξ. παρ' Ἀριστ. Μεταφ. α'. ζ'. (10) Moshem. ibid. Beausobre. ibid. l. 3. c. 1. (11) Moshem. ibid. (12) ibid. Beaus. ibid. (13) Πλούτ. περὶ δαιμόν. 169 Σωτ. παρὰ Λαερ. β'. §. 12. Εὐσέβ. παρασκ. εὐαγ. βιβλ. εἰ'. §. 14.

μενον να ανακαλύπτωσιν εἰς τοὺς κοινολαίτας. Δυσχερῆστατον εἶναι, εἶπερ ὁ Πλάτων (1), να γένη δίκαια ἴδεν τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ τοῦ παντός, καὶ, ἂν τις φθάσῃ να τὴν εὐνοίαν, πρέπει πολλὰ να φυλάττεται ἀπὸ τοῦ να τὴν δημοσιεύσῃ. Ἐντεῦθεν εἶναι αἱ ἀμφιβολοὶ ἐκφράσεις, αἱ ἑποιαὶ ἐσσυμριάζουσι τὸν τρόπον τινὰ τὸ λαῶσ μετὰ τὴν ἀλήθειαν. Τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐκείνου τοῦ ἀριθμοῦ. Κάποια ἀρχαία καταχρησις ἐξήπλωσε τὴν συνήθειαν εἰς καθεὶ πράγμα, ὅτι εἰς τὸ πᾶν διεγερρετὴν θαυμασμὸν μας, καὶ εἰς καθεὶ ὅτι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀκτινοβολεῖ δὲ ὑπεροχῆς ἀξίας, καὶ δυναμείω. Τὸ εἰρησκουσι εἰς τοὺς πλέον ἰρησκευτικοὺς συγγραφεῖς ἐν χρῆσει, ἀλλοτε μὲν ἐνικῶσ, ἀλλοτε δὲ πληθυντικῶσ (2). Ὁ θεὸς φανόμενος ἐκ διαφορῆς ὑπὸ μίαν καὶ ἄλλησ αὐτῶν τῶν μορφῶν, ευχαρίζει ἐπιστῆσ καὶ τὸν ὄμιον, καὶ τοὺς πεπαιδευμένους ὡσε, ὅταν καθεὶ συγγραφεὺς ἀποδίδῃ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν φύσιν, ψυχὴν τοῦ κόσμου, καὶ τοὺς ἀστέρας, ἔχουσι ὅλα τὰ δίκαια να τὸν ἐρωτῶσ, εἰς πείρῃ εὐνοίαν ἐκλαμβάνει αὐτὴν τὴν ἐρμηνείαν, καὶ ἂν ὑπεράνω αὐτῶν τῶν ὑποκειμένων δὲν θέτει ἕνα Θεὸν ποιητὴν ὅλων τῶν πραγμάτων. 5.

Ἡ παρατηρήσις αὕτη προσαρμόζεται μάλιστα εἰς δύο γενικὰς δέξασ, αἱ ἑποιαὶ εἰσηχθησαν παρὰ τοῖς ὄμοιοις τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ μὲν ἐδέχετο, ἰπεράνω τῶν πνευμάτων, διορισμένα να κανονίζωσι τὸν ὄρομον τοῦ παντός. Ἄν ἡ ἴδεια αὕτη δὲν ἔχη τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπὸ παλαιάν, καὶ αἰδεσίμην παραδόσιν, ἐχρεώζει να γεννηθῆ εἰς τύπον, ἐν ᾧ ὁ βασιλεὺς ἐνεχεῖριζε τὰς φρουρίδασ τῆς βασιλείας του εἰς τῶν ὑπουργῶν του τὸ ἐγρήγορον. Φαίνεται κατὰ ἀλήθειαν ὅτι οἱ Ἕλληνες τὴν ἐδέχθησαν ἀπὸ πληθῆ ζῶντα ὑπὸ μοναρχικὴν διοικήσιν (3), καὶ περὶ πλέον, ὁ ποιητὴς συγγραμματοῦσ τινος, ψευδῶσ ἀποδιδόμενου εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, ἀρχαιοτατου δὲ, σημειοί, ὅτι, ἐπειδὴ δὲν εἶναι τῆς ἀξίας τοῦ βασιλέωσ τῆς Περσίης να ἀσχολῆται εἰς τὰς κατὰ μέρος τῆς διοικήσεωσ λεπτότητασ, τὸ ἔργον τοῦτο ἀνηκεῖ ἔτι ὀλιγώτερον εἰς τὸ ἐν τὸ ὑπερτατου (4). Ἡ δὲ δευτέρα εἶχε δὲ ὑποκειμένου ἐκείνην τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἐνεργειῶν, καὶ ἀντενεργειῶν, αἱ ὅποια φαινόνται εἰς ὅλην τὴν φύσιν. Ὑπέθεσαν ἰδιαιτέρας ψυχασ εἰς τὸν μαγνήτην (5), καὶ εἰς ἕσα τῶν σωμάτων ἐνόμιζου, ὅτι διακρουσι ἀρχὴν κινήσεωσ, καὶ ζωῆς ἐναύσματα. Ὑπέθεσαν γενικὴν ψυχὴν διεσπαρμένην εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ μεγάλου τούτου ὄλου. Ἡ ἴδεια αὕτη δὲν ἦτον ἐναντία μετὰ τὴν ἱερὰν διδασκαλίαν. Ἐπειδὴ δὲν ἐμποδίζετὸ ὄδεν να εἰπῶμεν, ὅτι ὁ θεὸς περιέκλεισεν εἰς τὴν ὕλην ἐνεργειάν τινὰ ἀόρατον, ἀρχὴν ζωτικὴν, ἡ ἑποία ἐνεθύνει τὰ ἔργα τῆς (6). Ἄλλ' ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης αὐτῆς καταχρησεωσ, περὶ ἧς ὠμίλησα, τὸ ὄνομα τοῦ

(1) Εἰς Τιμ. 28. (2) Ξενοφ. Πλά. (3) Πλούτ. περὶ χρῆσ. ἐκλειλ. 412. (4) περὶ κόσ. παρ' Ἀριστ. κεφ. 5. (5) Θαλ. παρ' Ἀριστ. περὶ ζω. ε. β. (6) cudw. c. 3. §. 2. Moshem, ibid.

Θεοῦ διετάχθη εἰς τὰ πνεύματα, καὶ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ κόσμου. Ἐκ τούτου ἔλαβον τὴν ἀρχὴν τῶν αἰετῶν κατὰ τῶν φιλοσόφων κατηγορίαι, καὶ ἐδιαιτέρωσεν κατὰ τοῦ Πλάτωνος, καὶ Πυθαγόρου. Ἐπειδὴ ὁ μὲν, καθὼς ἦν τὸ εἶπον, μετεχειρίζετο τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἐν μέρει μὲν εἰς τὸ ἐνικόν, ἐν μέρει δὲ εἰς τὸ πληθυντικόν (1), τὸν κατηγορήσαν ὅτι ἀντιφασκεῖ (2). Ἡ ἀπόκρισις ἦτον εὐκόλος. Εἰς τὸν Τιμαίου ὁ Πλάτων ἐκδέτων τὰς ιδέας τοῦ μὲν τάξιν, εἶπεν ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸ πᾶν, καὶ διὰ τὴν τὸ κυβερνᾶ, ἐσύστησεν ὑποδεεσέρους Θεοὺς, ἢ πνεύματα ποιήματα τῶν χειρῶν του, ταμίαν τῆς δυνάμεώς του, καὶ ὑποκειμένους εἰς τὰς πράξεις του. Ἐνταῦθα ἡ διάκρισις τοῦ ὑπερτάτου Θεοῦ, καὶ τῶν ἄλλων Θεῶν ἐφανέρωθη ἀριδηλεστάτα, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ τὴν γνωρίσῃ κανεὶς, καὶ ὁ Πλάτων ἐδύνατο νὰ προσφέρῃ τὰ αὐτὰ τέλη, καὶ νὰ ζητῇ τὰς αἰτίας χάριτας ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα, καὶ τοὺς ὑπουργοὺς του. Καί ποτε ἂν εἶδῃ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, οὐρανόν, ἀστέρας, γῆν, καὶ τλ. εἶναι σαφές ὅτι ἐνοεῖ μένον τὰ πνεύματα, καὶ τὰς ψυχὰς, τὰς ἑποίας ὁ Θεὸς διεσπείρει εἰς τὰ διαφορα μέρη τοῦ παντός διὰ νὰ ῥυθμίσωσι τὰς κινήσεις του. Δὲν ἦρα τίποτε εἰς τὰ ἄλλα του συγγράμματα, ὅτι δεῖκνυέψευδῆ αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν. Αἱ γνώμεναι κατὰ τοῦ Πυθαγόρου συκοφανταί δὲν εἶναι ὀλιγωτέραν βαρεῖαι, καὶ εἰς φαίνονται γερωμέναι καλλίτερα. Ἐδεχέτο, λέγουσι ψυχὴν διακεχυμένην εἰς ὅλην τὴν φύσιν, γενὰ ἡνωμένην μὲ τὰ ὄντα, ἕσα αὐτὴ κινεῖ, διατηρεῖ, καὶ παράγει ἀκαταπαύτως, ἀρχὴν αἰώνιαν, ἀπὸ τῆν ἑποίαν ἀνεβλύσαν αἱ ἡμέτεραι ψυχαί, καὶ τὴν ἑποίαν τιμᾶ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ (3). Ἐπιφέρουσιν, ὅτι, μὴ ἔχων ἄλλην περί Θεοῦ ἰδέαν, πρέπει νὰ συγκαταλεχθῇ μὲ τοὺς ἀθεοῦς. Σοφοὶ κριτικοὶ ἠγερθῆσαν ἐναντίον αὐτῆς τῆς κατηγορίας (4), ἢ ὅποια θεμελιούται ἐπὶ τινος μένον μικροῦ ἀριθμοῦ περικοπῶν, δεκτικῶν δεξιωτέρας ἐρμηνείας. Τοιοῦτοι ἐλοκλήροι μόνις ἤθελον ἐξαρκέσει διὰ νὰ κατασρώσωσιν ὅτι ἔγραψαν ὑπὲρ καὶ κατὰ, τοῦ φιλοσόφου τούτου. Περιορίζομαι ὁμως εἰς σκέψεις τινάς. Τῶν ἀδυνάτων εἶναι νὰ ἀποδειξώσιν ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἐσύγχυσε τὴν ψυχὴν τοῦ κόσμου μὲ τὴν θεότητα, καὶ καθὼς πρᾶγμα συντρέχει νὰ μᾶς καταπέισῃ, ὅτι διεκρινε τὴν μίαν ἀπὸ τῆν ἄλλην. Ἐπειδὴ δὲν δυναμέθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῶν ἰδίων του φρονημάτων, ἢ διὰ τῶν μαθητῶν του, ἃς εἰδῶμεν, πῶς τινὲς ἀπ' αὐτοὺς ἐκ-

(1) Πλάτ. εἰς Τιμ. 27. περὶ νό. δ'. §. 716. (2) cicer. natu. deor. l. 1. c. 12. Bayle, contin. des pens. t. η. §. 26. (3) cicer. ibid. κλήμ. Ἀλε. προτρε. εἰς Ἑλ. §. 62. Minuc felix. p. 121. Κύριλ. ap Bruck. t. 1. p. 1075. Ἰουστ. μάρτ. προτρεπ. πρὸς ἐθν. 20. (4) Bcausobre. hist. du manich. l. 5. c. 2. Reimman. hist. Atheism. c. 20. et alii ap Bruck, 1081,

φράσθησαν εἰς τὰ καταλειφθέντα μέχρι τῶν τῶν συγγραμμάτων τμήματα. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι εὐχαριστημένος νὰ δημιουργῇ ὅλα τὰ πράγματα, τὰ διατηρεῖ, καὶ τὰ διοικεῖ ὅλα (1). Στρατηγὸς δίδει τὰς προσαγὰς του εἰς τὸ στρατεύμα, κυβερνήτης εἰς τὴν συντροφίαν του, καὶ ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον (2). Εἶναι, ὡς πρὸς τὸ πᾶν, ὅ,τι εἶναι βασιλεὺς, ὡς πρὸς τὴν βασιλείαν του (3). Τὸ πᾶν νὰ ὑπάρχη δὲν εἶδύνατο, εἰάν δὲν διευδύνετο ἀπὸ τὴν ἀρμονίαν, καὶ πρῶσιαν (4). Ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθός, σοφός, καὶ εὐδαίμων καθ' ἑαυτὸν (5), θεωρεῖται, ὡς πατὴρ τῶν θεῶν, καὶ τῶν ἀνθρώπων· ἐπειδὴ ἔκχρει τὰς ἀγαθοτήτας του εἰς ὅλους τοὺς ὑπηκόους του· νομοθέτης δίκαιος, διδασκαλὸς πεφωτισμένος. ποτὶ δὲν χάνει ἀπὸ τὴν θεωρίαν του τὰς φροντίδας τῆς βασιλείας του. Ἐχομεν χρεῖος νὰ ἀφοσιώσωμεν τὰς ἀρετὰς μας μετὰ τὰς ἐδικὰς του, αἱ ὅποιαι εἶναι καθάραι, καὶ ἐξηρημέναι ἀπὸ καθὲ χωρικὴν διάθεσιν (6). Ὅποιος ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς ἐκπληροῖ τὰ καθήκοντά του, εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ (7). Ἡ μετὰ αὐτοῦ, καὶ τῶν ὑπηκόων του ἔνωσις εἶναι ἡ αὐτὴ, ἥτις βασιλεύει μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ κόσμον (8). Εἶναι Θεὸς μέγας, ὑψιστος, καὶ διοικητὴς ὅλων τῶν πραγμάτων. Εἶναι ἄλλοι, οἵτινες ἔχουσι διαφόρους βαθμοὺς δυνάμεως, ὑποκείμενοι εἰς τὰς προσαγὰς του· εἶναι, ὡς πρὸς αὐτὸν, ὅ,τι εἶναι ὁ χορὸς, ὡς πρὸς τὸν κορυφαῖόν του, καὶ ὅ,τι εἶναι οἱ στρατιῶται πρὸς τὸν στρατηγόν τους (9). Αὐτὰ τὰ τμήματα τόσο ῥᾶπῶς ἀντιλήγουσιν εἰς τὴν ἰδέαν, τὴν ὅποιαν ἠθέλησαν νὰ μᾶς ἐδόσωσι διὰ τὰς δόξας τοῦ Πυθαγόρου, ὥστε οἱ κριτικοὶ (10) ἀπεφάσισαν νὰ ῥᾶψωσιν εἰς τὴν ἀξιοπιστίαν τους ἀμφιβολίας, αἱ ὅποιαι δὲν ἐμπόδισαν σοφοὺς ἐπίσης γεγυμνασμένους εἰς τὴν κριτικὴν (11). Τῇ ἀληθείᾳ ἢ ἐκτεθειμένῃ εἰς ἐκεῖνα τὰ τμήματα διδασκαλία εἶναι μετὰ τὴν τοῦ Τιμαίου σύμφωνος, ἡ ὅποια προδήλως διακρίνει τὸ ἓν τὸ ὑπέριστατον ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ κόσμου, τὴν ὅποιαν ὑποθέτει παραχθεῖσαν ἀπ' αὐτὸ τὸ ἓν. Ἐπιμένουσι νὰ βεβαιώσωσιν ὅτι ἠλλάξε τὸ σύστημα τοῦ διδασκάλου του (12). Ἄρα, διὰ νὰ καταδικάσωσι τὸν Πυθαγόραν, ἐξακοεῖ νὰ ἀναφέρωσι περικοπὰς τινὰς ἐρανισθεῖσας ἀπὸ μεταγενεστέρους συγγραφεῖς πεντακοσίων, ἢ ἑξακοσίων ἐτῶν ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν φιλόσοφον, τῶν ὁποίων ἐνόσχομενον εἶναι νὰ μὴν ἐξήχυσαν τὸ ἀληθὲς νόημα, καὶ, διὰ νὰ τὸν δικαιώσωσι, δὲν ἐξαρκεῖ νὰ προβάλωσι πλῆθος μαρτυριῶν, ἀποτεταμιευμένων πρὸς χάριν του,

(1) Σθενεῖδ, παρὰ Στοβ. ὁμιλ. μς'. §. 332. (2) Ἀρχ. αὐτ. ὁμιλ. α'. §. 15. (3) Διοτογ. αὐτ. μς'. (4) Ἰπρόδ. αὐτ. ρά. 555. (5) Σθεν. αὐτ. Εὐρυφ. αὐτ. (6) Σθεν. αὐτ. Ἀρχ. αὐτ. (7) Διοτογ. αὐτ. μς'. (8) Ἐκφάν. αὐτ. (9) Ὁνάτ. αὐτ. ἐκλ. φυσ. α'. 3. (10) Gouging, et Thomas ap Bruck. t. 1, p. 1040. (11) Φοβρίκ. βιβλ. Ἐλ. t. 1, p. 529. (12) Bruck. ibid.

καὶ μάλιστα τὴν μαρτυρίαν εἰς τῶν μαθητῶν του, ἔστις ἕξη σχεδὸν τὸν αὐτὸν μὲ ἐκεῖνον χρόνον, καὶ εἷς τι σύγγραμμα, διατηρηθὲν ἐλόκληρον, ἐκδέτεσι σύστημα, συνδεδεμένον καθ' ἑλάτου τὰ μέρη!

Μὲ ἄλλοι τοῦτο δύναται κἀνεῖς, κατὰ τὸ παράδειγμα πολλῶν πεπαιδευμένων κριτικῶν, νὰ συμβιβάσῃ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Τιμαίου μὲ τὰς, ἔσας εἰς αὐτὸν ἀντιθέτους. Ὁ Πυθαγόρας ἐγνώριζε θεὸν ὑπέρτατον, ποιητὴν, καὶ διατηρητὴν τοῦ κόσμου, ἀπείρως ἀγαθόν, καὶ σοφόν, ἐφαπλοῦντα τὴν πρῶσιν αὐτοῦ πανταχοῦ. Ἴδού τί μαρτυρεῖ ὁ Τιμαίος, καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, τῶν ἐποίων ἐπρέβαλον τὰ τμήματα. Ὁ Πυθαγόρας ὑπέθετεν ὅτι ὁ θεὸς ζωογονεῖ τὸν κόσμον διὰ τινος ψυχῆς, οὕτω συνδεδεμένης μὲ τὴν ὕλην, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ χωρισθῇ ἀπ' αὐτὴν. Ἡ ψυχὴ αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὡς λεπτὸν πῦρ, καὶ ὡς φλόξ καθάραι· τινὲς Πυθαγόρειοι ἔδωκαν εἰς αὐτὴν τὸ ἔνομα τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ τὸ ἔνομα τοῦτο ἀποκρίνεται εἰς πᾶν ὅ,τι προκύπτει ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ὑπερτάτου οὗτος. Ἴδού, ἂν δὲν ἀπατώμην, ὁ μόνος τρόπος τοῦ ἐρμηνεύειν τὰς περικοπὰς, αἱ ἑποῖαι ἔχουσιν ἀμφιβολίας περὶ τῆς ὀρθοδοξίας τοῦ Πυθαγόρου. Τελευταίον, εἶναι δυνατόν ὅτι, Πυθαγορικοί τιες, θελοντες νὰ μᾶς δόσωσιν αἰσθητὴν εἰκόνα τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς φύσεως, ἐσοχάσθησαν ὅτι εἶναι ὅλος εἰς ὅλους τοὺς τόπους, καὶ εἰδοποιεῖ τὸ πᾶν, ὡς ἡ ψυχὴ τὸ ἐδικόν μας σῶμα. Εἶναι ἡ ἴδια δόξα, τὴν ὁποίαν φαίνεται ὅτι ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ὁ μέγας ἱερεὺς τῆς Δήμητρος, κατὰ τὸ κ. κεφάλαιον τοῦδε τοῦ συγγράμματος· τὴν ἐμεταχειρίσθη εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος διὰ νὰ συμβιβάσω τοὺς, ἔσους ἐπρέβαλον, συγγραφεῖς εἰς τὴν σημείωσιν, καὶ νὰ μὴν ἀποφασίσω περὶ ζητημάτων, τὰ ἑποῖα εἶναι τέσσοι ἐργῶδες, ὅσον καὶ ἀνωφελὲς νὰ ἀναμοχλεύηται. Ἀλλὰ τέλος πάντων δὲν πρέπει, ἀπό τινος ἀμφιβόλου ἐρμηνείας, καὶ διὰ μακρᾶς ἐκθέσεως ἀρχῶν, καὶ συνεπειῶν, νὰ κρίνῃ περὶ τοῦ Πυθαγόρου τῆς πίστεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ἠδίκης του πράξεως, καὶ μάλιστα διὰ τοῦ συζηθέντος παρ' αὐτοῦ σχολείου, τοῦ ὁποίου ἐν ἀπὸ τὰ οὐσιώδη καθήκοντα ἦτον νὰ ἀσχολῶνται εἰς τὴν θεότητα (1), νὰ εἰρίσκωνται παντοτε εἰς τὴν παρουσίαν της, καὶ νὰ ἀξιούνται τῶν χαρίτων της μὲ ἐγκρατείας, δεήσεις, ταπεινώσιν, καὶ καρδίας καθαρότητα (2). Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι παρόμοιαι ἀσκήσεις εὐλαβείας δὲν ἤρμοζόν ποτε εἰς τὴν συμμορίαν τῶν Σπυωσιτῶν. ζ.

Ἄς ἀκούσωμεν τίως τὸν συγγραφέα τῶν οκεψέων περὶ τοῦ κομήτου. Ποῖα εἶναι ἡ γνώσις τοῦ ζητήματος, ὅταν θέλῃ κἀνεῖς νὰ φιλοσοφήσῃ περὶ τοῦ μοναδικοῦ τῆς θεότητας; Νὰ ἡξεύρη δηλ. ἂν γνῶναι νοῦς δι' ὅλου ἀπλοῦς, «ὁ ἔλου κεχωρισμένος ἀπὸ τὴν ὕλην, καὶ δημιουργίαν τοῦ κόσμου, καὶ

(1) Πλοῦτ. εἰς Νοῦμ. 69. Κλήμ. Ἀλ. στρωμ. ε'. 686. γράμ. ἐπη.

(2) Ἰούλ. κερ. 15. Ἄγων. παρὰ φωτ. 1313.

«παραγωγὸς ὅλων τῶν πραγμάτων. Εἰ μὲν τὰ βεβαιώνουσι, πιστεύουσι
 ἅτι εἶναι εἰς μένος Θεός, εἰ δὲ δὲν τὰ βεβαιώνουσιν, ἔσω καὶ ἂν ἐκσυ-
 αριτωσιν ὅλους τοὺς Θεοὺς τῆς εἰδωλολατρίας, καὶ ὁμολογῶσι φρέκην
 «διὰ τὴν πληθὺν τῶν Θεῶν, μέλλουσι μὲ ὅλον τοῦτο γὰρ δέχονται πραγ-
 ματικῶς ἀπειρίαν Θεῶν. Ὁ Βαΐλος ἐπιφέρει, ὅτι ἠθέλην ἦναι δυσχερὲς
 «ἕνατον γὰρ εὔρη συγγραφεῖς παρά τοις ἀρχαίοις, ὅτι ἐδέχθησαν τὸ ἐ-
 «νιαῖον τῆς Θεότητος, χωρὶς γὰρ ἐννοῶσιν οὐσίαν σύνθετον. Ἄρα τοιαύτη
 οὐσία εἶναι καταχρηστικὴ, καὶ ἀνοίκειος, ἢ ὑπὸ τὴν ἐθελουσίαν ἰδέαν ἐ-
 νός τινος ὅλου, ἢ περιληπτικοῦ ὄντος (1). Ἄν, διὰ γὰρ συγκαταλεχθῆ μὲ
 τοὺς πολυθεοὺς, ἐξαρχῆ γὰρ μὴν ἔχη ὁρθῆς ἰδέας περὶ τῆς φύσεως τῶν
 πνευματικῶν, πρέπει κατὰ τὸν ἴδιον Βαΐλον, γὰρ καταδικάζωμεν, ἔχει μό-
 νου τοῦ Πυθαγόραν, Πλάτωνα, Σωκράτην, καὶ ὅλους τοὺς παλαιούς (2),
 ἀλλὰ σχεδὸν καὶ ὅλους ἐκείνους, οἵτινες ἕως εἰς τὰς ἡμέρας μας συγγρα-
 ψαν περὶ τούτων τῶν ὑποθέσεων. Ἐπειδὴ ἰδοὺ τί λέγει εἰς τὸ λεξικόν
 του (3). «Ἔως εἰς τὸν Κ. Δεσκάρτην, ὅλοι οἱ διδάσκαλοι μας, εἴτε Θεο-
 λόγοι, εἴτε φιλόσοφοι, ἔδωκαν ἕκτασιν εἰς τὰ πνεύματα, ἀπειρίαν εἰς τὸν
 Θεόν, πεπερασμένον εἰς τοὺς ἀγγέλους, καὶ εἰς τὰς λογικὰς ψυχὰς. Εἴ-
 ναι ἀληθεῖς ὅτι ἐβεβαίωσαν, ὅτι αὐτὴ ἢ ἕκτασις δὲν εἶναι ὑλικὴ, μήτε
 σύνθετος ἀπὸ μερῶν, καὶ ὅτι τὰ πνεύματα εἶναι ὁλόκληρα εἰς κάθε μέ-
 ρος τοῦ διαστήματος, ἔπουκατέχουσιν. Ἐντεῦθεν ἐπήγασαν τὰ τρία εἴ-
 δη τῆς τοπικῆς παρουσίας, τὸ πρῶτον, διὰ τὰ σώματα, τὸ δεύτερον,
 διὰ τὰ δεδημιουργημένα πνεύματα, καὶ τὸ τρίτον, διὰ τὸν Θεόν. Οἱ
 Καρτεσιανοὶ ἀνετρέψαν ὅλα αὐτὰ τὰ δόγματα, λέγοντες, ὅτι τὰ πνεύ-
 ματα δὲν ἔχουσι κανὲν εἶδος ἕκτασεως, μήτε παρουσίας τοπικῆς, Ἄλλ'
 ἀπὸ ῥίπτουσι τὴν δόξαν τους, ὡς ἀτοπωτατην. Ἄς εἰπῶμεν λοιπὸν ὅτι
 εἰσέτι καὶ νῦν ὅλοι οἱ φιλόσοφοι, καὶ Θεολόγοι μας διδάσκουσι συμφωνῶς
 μὲ τῆς χυδαίας ἰδέας, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι διακεχυμένη εἰς ἀπει-
 ρα διαστήματα. Ἄρα εἶναι βέβαιον ὅτι ἀπὸ τὸ ἐν μέρος ἀνατρεπούται,
 ὅτι ἀπὸ τὸ ἄλλο οἰκοδομοῦσι. δηλ. μεταδίδουσι πραγματικῶς εἰς τὸν
 Θεόν τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἀφείλου ἀπὸ αὐτόν. Ἡ σάσις τοῦ ζητήματος
 δὲν εἶναι ἄρα τοιαύτη, καθὼς ὁ Βαΐλος τὴν ἐπρέβαλεν, ἀλλὰ ζητεῖται
 γὰρ μαθῶμεν, ἂν ὁ Πλάτων, καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ φιλόσοφοι ἐγνώρισαν πρῶ-
 τον ἐν, αἰώνιον, ἀπείρως νοερόν, ἀπείρως σοφόν, καὶ ἀ-
 γαστόν, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησε τὸ πᾶν ἀπ' αἰῶνος, ἢ ἐν χρόνῳ, τὸ
 διατηρεῖ, καὶ τὸ διακεί δὲ ἑαυτοῦ, ἢ διὰ τῶν ὑπουργῶν του, καὶ διώ-
 ρισεν, ἢ εἰς τοῦτον τὸν κόσμον, ἢ εἰς τὸν ἄλλον, ἀμοιβὰς διὰ τὴν ἀ-
 ρετήν, ποινὰς διὰ τὴν κακίαν. Αὐτὰ τὰ δόγματα ἀριθμήτως ἐκφαινούνται

(1) Bayle contin des pens t. 3. §. 66. (2) Moshem, in eudw.
 c. 4. §. 27. (3) Art de Simonid. note. E.

εἰς τὰ συγγράμματα σχεδὸν ἔλιον τῶν παλαιῶν φιλοσόφων. Ἄν ἦναι συνωδευμένα ἀπὸ λάθρη χωρικά περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἀποκοινύμεθα ὅτι ἐκεῖνοι οἱ συγγραφεῖς δὲν τὰ περιεργασθησαν, ἢ τοῖς ἀρχαίοις δὲν ἐνόμισαν ὅτι ἀνατροπὴν τὸ ἐνιαῖον τοῦ ὑπέρτατου ουτος (1). Λέγομεν προσέτι ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον νὰ ἐγκαλέμεν εἰς συγγραφεῖς μὴ ἔντας συνεπειᾶς, αἱ ὁποῖαι πιθασῶς ἠθέλου ἀπορροφῆθαι, ἂν ἐγνωρίζον τὸν κίνδυνόν των (2). Λέγομεν ἔτι ὅτι ὁ σκοπὸς μας δὲν εἶναι νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι οἱ φιλόσοφοι, περὶ τῶν ἡμελῶν, εἶχον ἰδέας τῶν ὑγιεινῶν περὶ τῆς θεότητος, ὅσον ἡμεῖς, ἀλλὰ μένου ὅτι ἦσαν γενικῶς μεμακρυσμένοι τοσον ὀπὸ τῆν ἀθείαν, ὅσον καὶ ἀπὸ τῆν πολυθεϊαν.

Αὐτόθι. §. ι.

Περὶ τῆς ἠθικῆς θεολογίας τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων.

Οἱ πρῶτοι τῆς ἐκκλησίας συγγραφεῖς ἐφρέντισαν νὰ συλλέξωσι τὰς μαρτυρίας τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν, καὶ φιλοσόφων, ἔσαι ἴσων προσηγορίαι μετὰ τὸ δόγμα τῆς ἐνότητος τοῦ Θεοῦ, τῆς προνοίας, καὶ ἄλλων ἐπίτης οὐσιωδῶν (3). Ἐκρίνον ἔτι ὅτι ἔπρεπε νὰ συγκρίνωσι μετὰ τῆν ἠθικὴν τοῦ χριστιανισμοῦ τῆν συσταθεῖσαν παρὰ τῶν παλαιῶν φιλοσόφων εἰς τὰ ἔθνη, καὶ ἐγνώρισαν, ὅτι ἡ δευτέρα μεῖζον της τὸ ἀτελὲς προητοίμαζε τὰ πνεύματα νὰ δεχθῶσι τῆν πρώτην, πολλὰ καθαρωτέραν (4). Ἐφόνησαν εἰς τοὺς ἐσχάτους τούτους χρόνους διάφορα συγγράμματα περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς πίστεως τῶν εἰδωλόλατρῶν (5), καὶ σοφώτατοι κριτικοὶ, ἀφ' οἷς κατὰ βάρδος τὴν ἠρεῦνησαν, ἐγνώρισαν ὅτι εἰς μερικὰ ἄρθρα εἶναι ἀξία μεγαλητέρων ἐπαίνων. Ἴδου πῶς ἐκφράζεται ὁ Κ. Φρέρητος, ὡς πρὸς τῶν δογμάτων τῶν οὐσιωδέστερον. «Οἱ Ἀγίπτιοι, καὶ Ἕλληνας ἐγνώρισαν ἄρα, καὶ ἐλάτρευον τὸν ὑπέρτατον Θεόν, τὸν ἀληθῆ Θεόν, ἂν καλὰ καὶ μετὰ τρόπον πρὸς αὐτὸν ἀνόξιον (6).» Ὅσον δὲ διὰ τῆν ἠθικὴν, ὡς ἀκούσωμεν τὸν διάσημον Οὔετον, ἐπίσκοπον δ' Ἀβράγγε. *Ac mihi quidem Soepenumero contigit, ut cum ea legerem quae ad vitam recte probèque instituendam, vel à Platone, vel ab Aristotele, vel à cicerone, vel ab Epicteto tradita sunt, mihi viderer ex aliquibus christianorum Scriptis capere normam pietatis (7).*

(1) Moshem. dissert. de creat. ap. cudw. t. 2. p. 315. (2) id in cudw. c. 4. (3) Κλή. Ἄλ. σρω. 5. καὶ 6. Lactan. divin. inst. l. 1. c. 5. August. de civit. dei. l. 8. c. 9. Εὐσέ. παρασχ. εὐαγ. βιβλ. εἰσ. Minuc. felix (4) Κλ. Ἄλ. σρ. βιβλ. α'. 331, 366, 367 καὶ τλ. (5) Mourg. plan. theol. du Pythag. Thomassin. *cat. des sciences. Les lettres hum.* (6) Déf. de la chronol. p. 419. (7) quaest. l. 2. p. 192.

Πεπληροφορημένοι ἀπὸ τέσσα μεγάλα παραδείγματα, καὶ βεβαιωμένοι ἀπὸ τὸ σχέδιον τοῦ συγγράμματός μου νὰ δώσω ἀκριβῆσαν τῆς ἠθικῆς τῶν Ἑλλήνων θεολογίας, κατ' οὐδένα τρόπον δὲν συλλογίζομαι, ἔτι εἶναι δυνατὸν νὰ τὴν συγχύσῃ κανεὶς μὲ τὴν ἐδικήν μας, ἢ ἔπο-α εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνωτέρας τάξεως. Χωρὶς νὰ ἀνυψώσω ἐνταῦθα τὰς υπερροχὰς, αἱ ἑποιαὶ διακρίνουσι τῆς θείας σοφίας τὸ ποίημα, περιορίζομαι εἰς ἓν μόνον ἄρθρον. Οἱ νομοθέται τῆς Ἑλλάδος εὐχαριστήθησαν νὰ εἰπῶσι, τίμα τοὺς θεοὺς· τὸ εὐαγγέλιον λέγει. Ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ τὸν πλησίον σου, ὡς σεαυτὸν (1). Τὸν νόμον τοῦτου, ὅστις περιέχει, καὶ ἐμψυχώνει ἄλλους τοὺς ἄλλους, ὁ Ἅγιος Αὐγουστῖνος δοξάζει, ὅτι ὁ Πλάτων τὸν ἐγνώρισεν ἐν μέρει (2). Ἄλλ' ὅ,τι ὁ Πλάτων ἐδίδασκεν, ὡς πρὸς τοῦτο, ἤτον μόνον συνέπεια τῆς θεωρίας του περὶ τοῦ κοχικοῦ ἀγαθοῦ, καὶ πολλὰ εὐλόγητον ἐπιρροήν εἶχεν εἰς τὴν ἠθικὴν τῶν Ἑλλήνων, ὡς ὁ Ἀριστοτελής βεβαίως, ὅτι ἤθελεν ἵνα ἀπαίσιον νὰ λέγωμεν νὰ ἀγαπῶσι τὸν Δία (3).

ΚΕΦ. Π'. §. ε'.

Περὶ ἀνακλήσεων τινῶν αὐτοῦ τοῦ συγγράμματος.

Κατὰ τὴν ἐκλεχθεῖσαν παρ' ἐμοῦ ἔποχὴν ἔτρεχον εἰς τὴν Ἑλλάδα ὕμνοι, καὶ ἄλλαι ποιήσεις, τὰς ἑποίας ἀπέδιδον εἰς ἀρχαιοτάτους ποιητὰς. Οἱ πεπαιδευμένοι πολλὰ καλὰ γνωρίζουσι τούτων τὴν ὑπόθεσιν, ὡς ὁ Ἀριστοτελής ἀμφιβαλλε καὶ διὰ τὴν τοῦ Ὀρφέως ὑπαρξιν (4). Μετὰ ταῦτα ἔθηκαν τὰ ὀνόματα τῶν διασημοτέρων εἰς τὴν ἐπιγραφὴν πολλῶν συγγραμμάτων, τῶν ἑποίων οἱ ἀληθεῖς συγγραφεῖς ἦσαν ἀγνωστοί. Τοιαῦται εἶναι πραγματεΐαιτινες, εὕρισκέμεναι κατὰ τὸ παρὸν εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ Πλάτωνος, καὶ Ἀριστοτέλους. Τὰς ἀνέφερον, χρείας τυχοῦσης, ἐπειδὴ ποιοῦσιν ἀξιοπιστίαν, τὰς ἀνέφερον ἐνίοτε μὲ τὰ ὀνόματα ἐκεῖνων τῶν μεγάλων ἀνδρῶν διὰ συντομίαν· ἐπειδὴ εἶναι παρεμβεβλημένοι μετὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν.

Αὐτόθι. §. ζ'.

Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δραμάτων τοῦ θεάτρου, τὰ ὅποια ἐσώζοντο παρὰ τοῖς Ἑλλησι κατὰ τὰ μέσα τοῦ τετάρτου αἰῶνος πρὸ Χ.

Κατὰ τὸν Σουίξαν, Ἀθήναιον, καὶ ἄλλους συγγραφεῖς, τῶν ὀ-

(1) Λουκ. κεφ 4β' ἐδ' λζ'. (2) August. de civit. dei. l. 8. c. 9.
(3) Ἀριστ. μεγ. ἠθ. βιβλ. β' κεφ. ια'. (4) cicer. de nat. deor. l. 1 c. 38.

κοίων αἱ μαρτυρίαι συνελέχθησαν ἀπὸ τὸν Φαυρίκιον (1), ἀνεβίβασα τὸν ἀριθμὸν ἐκείνων τῶν δραμάτων περίπου 3000. Οἱ λογισμοὶ αὐτῶν τῶν συγγραφέων δὲν εἶναι ἄξιοι τῆς αὐτῆς ἐμπιστοσύνης διὰ κάθε ἄρθρον ἰδιαίτερος. Ἀλλὰ πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἀναφέρουσι πολλοὺς δραματικούς πομπὰς, οἱ τινες ἐξήσαν πρὸ τοῦ Ἀναχάρσιδος, ἢ εἰς τὸν καιρὸν του, χωρὶς νὰ εἰδοποιῶσιν τὸν ἀριθμὸν τῶν δραμάτων, τὰ ὅποια εἰσῆλθον. Ἄν, ἐξ ἑνὸς μέρους, φαίνεται μεγάλη ὑπερβολή, ἐκ τοῦ ἄλλου, φαίνεται ἔλλειψις, καὶ τὸ προκείμενον δὲν δύναται νὰ διαφέρει ἀπὸ τοῦ δοθέντος παρ' ἐμοῦ. Ἡ θέλην ἀνέλθῃ ἴσως εἰς τριπλάσιον, καὶ τετραπλάσιον. ἂν, ἀντὶ τῆς σαθοῦ εἰς μίαν ἐποχὴν ἀκριβῆ, ἠκολούθουν ἔτι τὴν ἰσορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου. Ἐπειδὴ εἰς τὰ ὀλίγα ὑπομνήματα, δι' ὧν δύναται τις νὰ πληροφορηθῆ γίνεται μνεῖα περισσότερον ἀπὸ 350 ποιητὰς, οἱ τινες εἰσῆλθον τραγωδίας, καὶ κωμωδίας. Ὀλόκληρα μᾶς ἔμειναν μόνον ἑπτὰ δράματα τοῦ Αἰσχύλου, ἑπτὰ τοῦ Σοφοκλέους, δεκαευνέα τοῦ Εὐριπίδου, καὶ ἑνδεκα τοῦ Ἀριστοφάνους· ὅλα τεσσαράκοντα τέσσαρα. Δύναται τις νὰ συνάψῃ μὲ αὐτὰ τὰ δεκαευνέα τοῦ Πλαύτου, καὶ τὰ ἕξ τοῦ Τερέντιου, τὰ ὅποια εἶναι ἀντίγραφα, ἢ μιμήσεις τῶν Ἑλληνικῶν κωμωδιῶν (2). Ὁ πανδαμάτωρ χρόνος δὲν ἐσπλαγχίσθη κἀνεὶν ἀπὸ τοὺς κλάδους τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, βιβλία ἰστορίας, συγγράμματα ἀναφερόμενα εἰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας, συστήματα τῆς φιλοσοφίας, πραγματείας τῆς πολιτικῆς, καὶ ἠθικῆς, ἰατρικῆς καὶ τλ. Σχεδὸν ὅλα ἐχάθησαν. Τὰ βιβλία τῶν Ῥωμαίων ἐδοκίμασαν τὴν αὐτὴν τύχην. Τὰ τῶν Αἰγυπτίων, Φοινίκων, καὶ πολλῶν ἄλλων πεφωτισμένων ἔθνων κατεβυθίσθησαν εἰς τὸ πάγκοινον σχεδὸν ναυάγιον. Αἱ ἀντιγραφαὶ ποιήματός τινος τόσον δύσκολα ὄλλοτε ἐπολλαπλασιάζοντο, ὥστε ἔπρεπε νὰ ἦναι κἀνεὶς πλούσιος διὰ νὰ σχηματίσῃ παραμικρὰν βιβλιοθήκην, καὶ τὰ φῶτα ἑνὸς τόπου εἶχον πολλὴν δυσκολίαν νὰ εἰσχωρησῶσιν εἰς ἄλλον, καὶ περισσότεραν ἔτι νὰ διακωλύωνται εἰς τὸν ἴδιον. Αὐτὴ ἡ αἰτία ἔπρεπε νὰ μᾶς καταστήσῃ πολλὰ προσεκτικούς, ὡς πρὸς τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας ἀποδίδομεν, ἢ ἀρνούμεθα ἀπὸ τοὺς παλαιούς. Ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων, ἢ ἐποία πολλάκις τοὺς ἀπεκλάνει ἀνάμεσα εἰς τὰς ἐρεῦνας των, δὲν ἐμποδίζει εἰς τὸ ἐξῆς τοὺς μεταγενεστέρους. Ἡ τυπογραφία, ὁ ἀξιόλογος οὗτος τῆς τύχης καρπός, ἢ ἐφεύρεσις αὕτη ἴσως ἢ χροικωδεςερα ἀπὸ ἔλας, βάλλει, καὶ διορίζει εἰς τὴν ἐμπορίαν τὰς ἰδέας ὄλων τῶν χρόνων, καὶ ὄλων τῶν λαῶν. Ποτὲ δὲν θέλει ἐπιτρέψῃ νὰ σβεσθῶσιν τὰ φῶτα, καὶ ἴσως θέλει τὰ φέρει εἰς βαθμὸν, ὥστε νὰ γένωσι τέσον ἀνώτερα ἀπὸ τὰ ἔδικα μας, ὅσον τὰ ἔδικα μας φαίνονται ἀπὸ τὰ τῶν παλαιῶν. Αὐτὴ ἡ θέλην ἦναι ὑψηλὴ εὐδοξία νὰ πραγματεύηται, ἢ ἢ ἐπιρροή,

(1) Τόμ. α'. §. 735. (2) αὐτ.

τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦδε ἔλαβεν ἢ τυπογραφία εἰς τὰ πνεύματα, καὶ ὁπῶθ' ἔδει λαβῆ εἰς τὸ ἐπόμενον.

Αὐτόθι. §. ις'.

Περὶ Γρίφων, καὶ τῶν Αὐτοσχεδίων.

Ἡ λέξις Γρίφος σημαίνει δάκτυλον, καὶ μὲ αὐτὸν ἐσημειώνοντο προβλήματα τινά, τὰ ὅποια παζοντες ἐπέβαλλον εἰς τοὺς δεικνύουσας, καὶ τῶν ἔποιων ἢ λίσσις πολλὰκις παρεῖχεν εἰς τοὺς συνδαιτυμνοὺς πράγματα (1). Ὅσοι δὲν ἐδύνατο νὰ τὰ διαλίσσων, ὑπέλειπτο εἰς ποῦλην. Διάφορα εἶδη Γρίφων διακρίνονται· τὰ μὲν, κυρίως εἰπεῖν, εἶναι αἰνίγματα, ὡς τὸ, «Εἰς τὴν γεννησὶν, καὶ γηρατειὸν εἶμαι μέγιστος, καὶ εἰς τὴν νεότητά μου ἀσμεκρότατος (2). Σκια. καὶ τὸ, Εἶναι δύο ἀδελφοί, αἱ ὅποιαι δὲν παύσασιν ἀπὸ τοῦ νὰ γεννῶνται ἀναμεταξί των (3). Ἡμερα καὶ Νύξ. Ἄλλοι Γρίφοι περιεφέροιντο εἰς τὴν ὁμωνυμίαν τῶν λέξεων. Π. χ. Τι πράγμα εἰσρικεταὶ ἐν τρυτῶ εἰς τὴν γῆν, θαλασσαν, καὶ οὐρανόν (4). Κίων Ὀφίς. Ἀρκτος. Ἐδωκαν τὸ ὄνομα αὐτῶν τῶν ζώων εἰς τοὺς ἀστερισμοὺς. Ἄλλοι ἔπαζον εἰς τὰ γράμματα, συλλαβὰς, καὶ λέξεις. Ἐζήτουν σίχον ἢ ἄλλο ἐγνωσμένον, ἔστις ἀρχίζειν ἀπὸ τοιοῦτον γράμμα, ἢ δὲν εἶχε τοιοῦτον τι ἄλλον· σίχον, ἔστις ἀρχίζειν, ἢ ἐτελείται εἰς δεξιόμενας συλλαβὰς (5)· σίχους, τῶν ἔποιων οἱ πόδες ἦσαν συντεθειμένοι ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἀριθμῶν τῶν γραμμάτων, ἢ ἐδύνατο νὰ μεταβάλλων ὁμοειδέως τὸν τόπον, χωρὶς νὰ βλάψῃ τὴν σαφήνειαν, ἢ ἀρμονίαν (6). Εἰς τοὺς τελευταίους αὐτοὺς γρίφους, καὶ ἄλλους, τοὺς ὁποίους ἠδυνάμην νὰ ἀναφέρω (7)· ἐπειδὴ ἔχουσιν οἰκειότητά τινα μὲ τοὺς ἔδικούς μας λογογρίφους, ὡς ἦδη μᾶλλον γνωστοὺς ἔκρινά ὅτι δύναμαι νὰ δώσω τοῦτο τὸ ὄνομα εἰς τὸ κε· κεφ. τοῦ παρόντος συγγράμματος. Οἱ ποιηταί, καὶ μάλιστα οἱ συγγραφεῖς τῶν κωμῶδιῶν συνεχῶς μετεχειρίζοντο ἐκείνους τοὺς γρίφους. Φαίνεται ὅτι συντήροισαν ἀπ' αὐτοῖς, καὶ τοιαύτη συλλογὴ, ὑποθέτω, ὅτι ἦτον εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Βύκλειδου. Εἶπον εἰς τὸ ἴδιον μέρος, ὅτι ἡ βιβλιοθήκη του περιεῖχε τοὺς ἐξ αὐτοσχεδίου. Ἀναφέρω περιεκπὴν τινα τοῦ Ἀθηναίου, ἧτις λέγει ἐξ σίχους τοῦ Σιμωνίδου ποιηθέντας ἐκ τοῦ προχείρου. Δύναται νὰ ἐρωτήσῃ κάποιος ἀκολουθῶν, ἂν ἢ χροῖσις τοῦ ἐκ προχείρου σιχουργεῖν δὲν ἦτον ἐγνωσμένη ἀπὸ ἐκείνους τοὺς Ἕλληνας, πεκλουτισμένους ἀπὸ φαντασίαν καὶ τέρσον ζωηράν. παρὰ οἱ Ἴταλοι, τῶν ὁποίων ἢ γλώσσα ἐκλήνευ ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν ποιησὶν, ἢ ἢ τῶν Ἴταλῶν. Ἴδου δύο ἔργα, τὸ μὲν πρὸ δύο αἰῶνων, τὸ δὲ μετὰ τρεῖς ἀπὸ τὴν περιτήγησιν τοῦ Ἀνα-

(1) Σουί. Γρίφ. Σχόλ. Ἀριστοφ. ἔρν. σί. 20. (2) Θεοδέκ. παρ' Ἀθην. ἰ. π. (3) αὐτ. (4) αὐτ. (5) Θεοδ. παρ' αὐτ. (6) αὐτ. (7) αὐτ.

χάσιδος. α'. Αἰ πρώται δοκιμαί τῆς τραγωδίας ἐχρημάτισαν ἀντισχέδιοι, καὶ ὁ Ἀριστοτελής βεβαιώνει ὅτι ἦσαν διὰ 5·χων (1). β' Ὁ Στράβων ἀναφέρει ποιητὴν, ὁ ἑποῖος ἔζη εἰς τὸν καιρὸν τοῦ, καὶ ἦτον ἀπὸ τῆν ἐν Κιλικίᾳ Ταρσὸν· ἔπο.αν ὑπόθεσιν καὶ ἂν ἤθελε κάνεις νὰ τῷ προσβάλῃ, τῆν ἐσχούργει ἀμέσως μὲ τόσῃν ἵπεροχῆν, ὥσε ἐφαίνετο ὅτι ἐλάμβανε τῆν ἐπέκρουσιν τοῦ Ἀπόλλωνος. Εὐδοκίμει μάλιστα εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς τραγωδίας (2). Ὁ αὐτὸς σημειοῖ ὅτι τὸ προτέρημα τοῦτο ἦτον πολλὰ καὶ εἰς τοὺς πολίτας τῆς Ταρσοῦ (3), καὶ ἀναμφιβόλως ἐντεῦθεν προῆλθε τὸ ἐπίθετον Ταρσικόν, ἔπου ἔδιδον εἰς τινὰς ποιητὰς. οἱ τινες παρίστων ἀπροπαρασκευάσως σκηναῖς τῆς τραγωδίας, κατὰ τῆν θέλησιν τῶν ζητούντων (4).

(1) Ποιητ. κεφ. δ'. (2) εἰδ. §. 655. (3) ε' αὐ. αὐτ. (4) Διόγ. Λα. δ. §. 58. Μεναγ. αὐτό.